

สำนวนไทยปลายจวัก : การศึกษาลักษณะและการเลือกใช้สำนวนไทยเกี่ยวกับอาหาร

From Kitchen to Conversation: A Study of Characteristics and Usages of Food-related Idioms in Thai Language

♦ นิสา บุรณพวงค์

อาจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะอุตสาหกรรมบริการ วิทยาลัยดุสิตธานี

Nisa Buranapawang

Lecturer of Humanity and Social and Science, Faculty of Hospitality Industry,

Dusit Thani College, E-mail: nisa.bu@dtc.ac.th

Abstract

From the point of view of the former generation, not only is food one of the basic needs, but it could also be rendered as a tool to discipline their descendants. The subtle creation of various Thai idioms related to food which plays a pivotal role in one's daily life contributed to a verification of Thai local wisdom. Based on this study, the characteristics of food-related Thai idioms can be classified according to the content they feature: Thai idioms featuring cooking equipment and food ingredients, Thai idioms featuring cooking method, Thai idioms featuring type of food, and Thai idioms featuring one's manners. Furthermore, the meanings of such idioms were investigated in terms of their literal meanings, metaphorical meanings, contextual meanings, as well as their connotations. On top of that, this study explored the usage of food-related idioms in different situations and with different purposes including to express disapproval, to give warnings, to give opinions, to give compliments, and to be sarcastic.

Keywords: Thai Idioms, Food

บทคัดย่อ

อาหารมิใช่เป็นเพียงแค่สิ่งที่กินเพื่อให้อิ่มท้อง แต่ในสายตาของคนไทยสมัยก่อน อาหารการกินยังสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสั่งสอนอบรมลูกหลาน โดยนำเอาอาหารการกินซึ่งเป็นสิ่งใกล้ตัวและเห็นกันอยู่ในชีวิตประจำวันมาใช้ในเชิงเปรียบเทียบหรือแฝงนัยผ่านสำนวนไทยเพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ต้องการกล่าวถึง อันแสดงถึงภูมิปัญญาไทยในการคิดสร้างถ้อยคำให้มีความหมายแบบอุปมาได้อย่างแยบคาย จากการศึกษาสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหารพบว่า ในสำนวนไทยสามารถแบ่งสิ่งที่ปรากฏในสำนวนออก

ได้ 3 แบบ คือ ตามลักษณะ ตามความหมาย และตามสถานการณ์ ดังนี้ ตามลักษณะในสำนวนแบ่งได้ 4 แบบ คือ มีการกล่าวถึงอุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่เกี่ยวกับอาหาร วิธีการปรุงอาหาร ประเภทหรือชนิดของอาหาร และอากัปกริยาของมนุษย์ แบ่งตามความหมายของสำนวนซึ่งแบ่งได้เป็น ความหมายโดยตรง ความหมายเชิงอุปมา ความหมายตามบริบท ความหมายจิตประหวัด ส่วนการแบ่งตามสถานการณ์ในการเลือกใช้สำนวนสามารถแบ่งได้เป็น แสดงถึง การตำหนิ การตักเตือน การแสดงความคิดเห็น การแสดงความชื่นชม และการประชดประชัน

คำสำคัญ : สำนวนไทย อาหาร

บทนำ

สำนวนไทย คือ ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สำนวน คือ ถ้อยคำ กลุ่มคำ หรือความที่เรียงเรียงขึ้นในเชิงอุปมาอุปมัยโดยมีนัยแฝงเร้นซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง แฝบคาย เพื่อให้ผู้รับได้ไปตีความ ทำความเข้าใจด้วยตนเองอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งอาจแตกต่างไปความหมายเดิมหรืออาจคล้ายคลึงกับความหมายเดิมก็ได้ สันนิษฐานว่าสำนวนนั้นมีอยู่ในภาษาพูดก่อนที่จะมีภาษาเขียนเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยเมื่อพิจารณาจากข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแล้ว ก็พบว่า มีสำนวนไทยปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ (Chaiyapan, S., 2010 : 3)

สำนวน สุภาษิตไทย รวมถึงคำพังเพยนั้น นิยมใช้กันมาอย่างยาวนานและแพร่หลาย นับเป็นอีกหนึ่งในวัฒนธรรมที่นำภาคภูมิใจของไทยเรา สำนวนอาจเกิดมาจากมูลเหตุต่าง ๆ กัน เช่น การกระทำของมนุษย์ พฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คน ทั้งทางดีและทางร้าย เหตุการณ์ทางธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งมูลเหตุดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการสังเกตของมนุษย์อันเป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ทั้งสิ้น จนมีการนำสิ่งที่เกิดขึ้นมาเรียบเรียงถ้อยคำใหม่ในเชิงสั่งสอนหรือเปรียบเทียบ จนเกิดเป็นสำนวนไทย สุภาษิตคำพังเพย และสุภาษิตสำนวนไทยในที่สุด

ในการสร้างสำนวนไทย ผู้คิดมักนำโวหารภาพพจน์ในลักษณะต่าง ๆ เพื่อช่วยให้สำนวนนั้นมีความไพเราะ ช่วยเสริมให้สำนวนโวหารดีขึ้น เกิดภาพในใจชัดเจน โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นนามธรรมจะเกิดรูปธรรมที่แจ่มชัด นอกจากนี้ ยังแฝงไปด้วยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไว้ในแต่ละข้อความอย่างน่าประทับใจ หากเราพิจารณาดูเนื้อหาและรายละเอียดของสำนวนไทยจะพบว่า คนไทยอยู่ใกล้ชิดผูกพัน พึ่งพาธรรมชาติ การได้พบเห็นอาหารการกินที่คุ้นเคยอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน จึงทำให้เรามีสำนวนมากมายที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกินซึ่งทำให้คนรุ่นหลังทราบว่บรรพบุรุษเคยกินอยู่กันอย่างไร (Sorach, S.,2019) การแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวกับอาหารการกินก็มีปรากฏอยู่อย่างหลากหลายด้วยเช่นกัน เช่น ข้าวยากหมากแพง น้ำพริกถ้วยเก่า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคนไทยในสมัยก่อนให้ความสำคัญกับการกินการอยู่ จนสามารถหยิบจับเอาวัตถุดิบต่าง ๆ หรือลักษณะอาการในการประกอบอาหารมาร้อยเรียงขึ้นเป็นข้อความเพื่อเป็นประโยชน์ในการสื่อสารหรือเพื่ออบรมสั่งสอนคนในสังคม

คำว่าจวก เป็นคำนาม แปลว่า เครื่องใช้ตักแกงหรือตักข้าว ทำด้วยกะลามะพร้าว มีด้ามถือ (Office of the Royal Society, 2011 : 305) และมีการนำมาประกอบกับคำว่าเสน่ห์ ซึ่งแปลว่า ลักษณะที่ชวนให้หลงรัก เสน่ห์ปลายจวักในสำนวนไทยจึงมีความหมายที่แปลว่า เสน่ห์อันเกิดจากฝีมือการปรุงอาหารให้อร่อย มักใช้กับผู้หญิงที่ต้องทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือน อย่างเช่น การทำอาหาร ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของผู้หญิง สำนวนไทยปลายจวัก ในที่นี้จึงหมายถึงสำนวนที่นำชื่ออาหารการกินรวมไปถึงอุปกรณ์ในการทำอาหารหลายชนิดมาใช้เปรียบเทียบกับความเป็นไปในชีวิตเพื่อเพิ่มความเข้าใจมากยิ่งขึ้นเสมือนดังทำให้สำนวนไทยซึ่งมีเสน่ห์อยู่แล้วทวีความมีเสน่ห์มากขึ้นไปอีก

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาสำนวนไทยอันเกี่ยวเนื่องกับอาหารหรือนำชื่ออาหาร อุปกรณ์ในการทำอาหารมาใช้ เนื่องจากยังไม่มีการจัดแบ่งสำนวนให้เห็นถึงการเลือกใช้และกำหนดลักษณะการใช้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงจะขอมุ่งเน้นพิจารณาลักษณะของสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ในด้านการแบ่งลักษณะของสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหาร การศึกษาโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏอยู่ในสำนวนดังกล่าว รวมไปถึงเจตนาและการเลือกใช้โวหารในบริบทของสถานการณ์ อนึ่ง สำนวนต่าง ๆ ที่นำมาศึกษาในบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งศึกษาถ้อยความที่กล่าวกันมา มีลักษณะความหมายเชิงเปรียบเทียบ เตือนใจ สั่งสอน ซึ่งผู้เขียนจะยกมากล่าวเพียงบางสำนวนเฉพาะที่สะท้อนให้เห็นภาพของอาหารการกินเป็นสำคัญ

ที่มาที่ไปของคำว่า “สำนวน”

คำว่าสำนวน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (Office of the Royal Society, 2011 : 1227) ให้ความหมายของสำนวนไว้หลายความหมายด้วยกัน สรุปได้ดังนี้ สำนวน หมายถึง ถ้อยที่เรียบเรียง โวหารบางทีก็ใช้ว่าสำนวนโวหาร ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้วมีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ ชื่นเชิงหรือท่วงทำนองในการแต่งหนังสือหรือพูด สุภาพสิต คำพังเพย คำคม คำขวัญ โวหารหรือคำกล่าวต่าง ๆ ก็ตามล้วนเป็นข้อความที่มีความหมายโดยนัยเป็นการเปรียบเปรยความหมายกินใจกว้างหรือลึกซึ้งทำนองเดียวกันจึงกล่าวเรียกรวม ๆ กันไปว่า สำนวนไทย

วรวรรณ คงมานุสรณ.(2545 : 7) ได้ให้ความหมายว่า สำนวนไทย หมายถึง คำกล่าว หรือถ้อยคำคมคายสั้น ๆ ที่ผูกเข้าเป็นประโยคหรือวลี (กลุ่มคำ) มีความหมายกระชับรัดกุม แต่มีความหมายเป็นนัย มีความหมายลึกซึ้งและมีความหมายในเชิงอุปมาเปรียบเทียบ โดยแบ่งออกเป็นสำนวน สุภาพสิตและคำพังเพย จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นนี้พอสรุปได้ว่า สำนวน หมายถึง ถ้อยคำที่คมคายซึ่งเป็นถ้อยคำที่ใช้พูดสื่อสารกันโดยมีความหมายที่กว้างและลึกซึ้ง เป็นความหมายโดยนัยมิได้แปลคำตรงตัวเพื่อใช้เป็นคำพูดในเชิงสั่งสอน เตือนสติมุ่งสอนใจหรือชี้แนะให้ประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งสำนวนหมายรวมถึง คำคม สุภาพสิต คำพังเพยและโวหารต่าง ๆ ด้วย

ภาษาพูดของมนุษย์เราสามารถแบ่งลักษณะออกได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท คือ การกล่าวถึงอย่างตรงไปตรงมากับการกล่าวออกมาอย่างมีชั้นเชิง มีนัยยะที่แฝงอยู่ในคำนั้น ๆ คนฟังอาจจะเข้าใจความหมายได้ทันทีหรือต้องผ่านการคิดการตีความก่อนถึงจะเข้าใจ ในภาษาไทยของเรามีการใช้คำหรือข้อความในลักษณะ

ดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ตั้งแต่ก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหง เนื่องจากในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงก็ปรากฏสำนวนเป็นหลักฐานเช่น พ่อเชื้อเสียดำ ซึ่งหมายถึง ทรัพย์สมบัติ เป็นต้น การปรากฏสำนวนขึ้นในการเขียน แสดงให้เห็นว่าสำนวนไทยนั้นมีมาก่อนภาษาเขียนและน่าจะมีใช้กันในภาษาพูดกันมาอยู่ก่อนแล้ว แม้กระทั่งในวรรณคดียุคเก่า เช่น สุภาสิตพระร่วง ก็ยังมีสำนวนที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน เช่น เมื่อน้อยให้เรียนวิชาให้หาสินเมื่อใหญ่ การกลั่นกรองคำพูดคำจาจนมีความไพเราะสละสลวยจนคมคายเกินคำพูดธรรมดาจึงทำให้กล่าวได้ว่า คนไทยเป็นชาติที่ “เจ้าสัปดาห์เจ้าสำนวน” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสำนวนนั้นเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ เป็นต้นว่าเกิดจากธรรมชาติ เกิดจากการกระทำ หรือเกิดจากสภาพแวดล้อม เกิดจากการละเล่น เกิดจากวัฒนธรรมประเพณี เช่น สำนวนที่ว่า “กันหม้อยังไม่ทันดำ” ก็เกิดจากการหุงข้าวกว่ากันหม้อจะติดเขม่าดำก็ต้องใช้เวลาานาน โบราณสามเณรเฝ้าอยู่ด้วยกันต้องมีเครื่องครัวใหม่ เช่น หม้อในการหุงข้าว บางคู่หุงข้าวหม้อยังไม่ทันมีเขม่าจับดำก็เลิกกัน จึงเกิดเป็นสำนวนพูดหมายถึง ว่าเลิกกันง่าย คืออยู่กันด้วยกันไม่ทันกันหม้อดำก็เลิกกันแล้ว (Kanjapan, S., 1996 : 1)

สำนวนไทยมีที่ก่อกำเนิดมาจากมูลเหตุหลายทางด้วยกัน เป็นต้นว่า เกิดจากธรรมชาติ เกิดจากการกระทำ ความประพฤติ การกินอยู่ของคน เกิดจากแบบแผนประเพณีและวัฒนธรรม เกิดจากศาสนา เกิดจากนิยานิทาน ตำนานหรือประวัติศาสตร์ เกิดจากการกีฬา การละเล่นหรือการแข่งขัน และมูลเหตุอื่น ๆ อีก สรุปได้ดังนี้ คือ 1) เกิดจากธรรมชาติ เช่น ข้าวคอยฝน ฝนตกไม่ทั่วฟ้า น้ำซึมบ่อทราย เป็นต้น 2) เกิดจากสัตว์ เช่น ปลากระตี่ได้น้ำ เสือซ่อนเล็บ หมาหยอกไก่ เป็นต้น 3) เกิดจากการกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติ และการกินอยู่ของคน เช่น ปิดทองหลังพระ ชักใบให้เรือเสีย พายเรือคนละที เป็นต้น 4) เกิดจากอวัยวะต่าง ๆ เช่น ตาเล็กตาน้อย ดินเท่าฝ่าหอย มืออยู่ไม่สุข เป็นต้น 5) เกิดจากของกินของใช้ เช่น ข้าวแดงแกงร้อน ผ้าขี้ริ้วห่อทอง ลงเรือลำเดียวกัน เป็นต้น 6) เกิดจากแบบแผนประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ตื่นก่อนนอนหลัง เข้าตามตรอกออกตามประตู คนตายขายคนเป็น เป็นต้น 7) เกิดจากศาสนา เช่น ขนทรายเข้าวัด ตักบาตรถวายพระ ผ้าเหลืองร้อน เป็นต้น 8) เกิดจากนิทาน ตำนาน วรรณคดี หรือประวัติศาสตร์ เช่น กระต่ายหมายจันทร์ กบเลือกนาย ชักแม่น้ำทั้งห้า เป็นต้น 9) เกิดจากการละเล่น กีฬาหรือการแข่งขัน เช่น ไกรทองบ่อน งงเป็นไก่ตาแตก ไม่ดูตาม้าตาเรือ เป็นต้น (Chaiyapan, S., 2010 : 4)

สำนวนจึงเกิดขึ้นตามยุคตามสมัยที่เหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป สำนวนเก่าบางสำนวนสูญหายไปแล้ว เช่น เจ็บท้องซ่องโจ หรือ น้ำลายไก่ หรือสำนวนที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบันก็ยังมีอีกมาก รวมไปถึงสำนวนในอนาคตที่กำลังจะเกิดขึ้นมาใหม่ก็จะมีขึ้นเรื่อย ๆ

การนำเอาสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมนุษย์มาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสำนวน ทำให้เราสามารถศึกษาลักษณะของสำนวนที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตอันดีงามของสังคมไทยซึ่งสะท้อนผ่านสำนวนไทยออกมาได้อย่างค่อนข้างชัดเจน เนื่องจากสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหารของไทยนั้นมีการนำเอาวัตถุดิบหรืออุปกรณ์ในการทำอาหาร รวมไปถึงกลวิธีในการปรุงอาหารรอบตัวของคนไทยในยุคสมัยนั้น ๆ มาประกอบกัน เป็นรูปคำที่สละสลวย ซึ่งมักจะมีการเรียงร้อยคำไว้อย่างสละสลวยตายตัว ไม่สามารถสลับหรือตัดทอนออกไปได้

ด้วยเนื้อหาหรือความหมายที่ผู้คิดขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการสั่งสอนอาจผิดเพี้ยนไป และสิ่งที่สำนวนไทยขาดไปไม่ได้ นั่นคือ การใช้ถ้อยคำที่กะทัดรัด ฟังแล้วรื่นหู อาจแบ่งเป็นวรรคเดียวหรือสองวรรคก็ได้ และหากมีสองวรรค ความในแต่ละวรรคจะมีน้ำหนักสมดุลกันทั้งข้อความสำนวนนั้น ๆ อาจจะมีสัมผัสหรือไม่สัมผัสกันก็ได้

การแบ่งลักษณะและลักษณะโครงสร้างของสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

ตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัย ซึ่งเริ่มตั้งแต่ราว ๆ พ.ศ.1800 เป็นต้นมา สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม สภาพบ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร ทำนา ทำสวน ทำไร่ อาหารมีความพอเพียงต่อการอยู่อาศัย และในยุคสมัยต่อมา ความสำคัญของอาหารการกิน รวมไปถึงการให้ความสำคัญของห้องครัวก็ยังคงมีสืบเนื่องมาโดยตลอด เพราะคนไทยถือว่าครัวเป็นศูนย์รวมของคนในบ้าน (Phromsao, K., and Benjasilalak, N., 1999 : 130) เป็นแหล่งทำอาหารเพื่อเลี้ยงคนในบ้านครบทั้ง 3 มื้อ นอกจากนี้ห้องครัวยังเปรียบเสมือนสถาบันการสอนเรื่องงานบ้านงานเรือนให้ลูกหลานและคนในบ้านทั้งทางด้านศาสตร์และศิลป์ ห้องครัวจึงเป็นสถานที่คนไทยให้ความสำคัญสูงสุดมากกว่าห้องอื่น ๆ ในบ้าน

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันของกลุ่มคนในอดีตกับการดำเนินชีวิตที่ต้องทำอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัว จึงทำให้เกิดสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหารรวมไปถึงอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวจึงมีปรากฏอยู่มากมาย สำนวนเหล่านี้จะทำให้คนรุ่นหลังทราบว่าบรรพบุรุษเคยกินอยู่กันอย่างไร มีวิธีประกอบการทำอาหารอย่างไร สำนวนต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีใช้กันอยู่ในการพูดหรือการเขียน ซึ่งอาจมีบ้างบางสำนวนที่มีการดัดแปลงเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน

ในเมื่ออาหารและห้องครัวเป็นหนึ่งในสิ่งที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ดังนั้น เรื่องราวเกี่ยวกับอาหารการกินที่ปรากฏอยู่ในสำนวนไทยจึงมีความน่าสนใจไม่น้อย ในบทความฉบับนี้ผู้เขียนได้แบ่งลักษณะสำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหารตามภูมิปัญญาไทยในการประกอบอาหารซึ่งยังไม่มีผู้ใดจำแนกไว้ออกได้ ดังนี้

I. แบ่งตามลักษณะสิ่งที่ปรากฏในสำนวน เป็น 4 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่

1) อุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่เกี่ยวข้องกับการทำอาหาร สำนวนไทยที่กล่าวถึงอุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่เกี่ยวข้องกับการทำอาหาร มีสำนวนที่ใช้แทนจำนวน 28 สำนวน ดังนี้

ร่วนเป็นไข่เค็ม	กว่าถั่วจะสุกกาก็ไหม้
ข้าวเหลือเกลืออิ่ม	มือถือสากปากถือศีล
ชีป่อยปลาแห้ง	ชิงกีราช่างแข็งแรง
ถึงพริกถึงขิง	พิมเสนแลกเกลือ
ขม้นกับปูน	ข้าวใหม่ปลามัน
มือเป็นฝักถั่ว	ไม่เอาถ่าน
ไม่รู้จักหม้อข้าวหม้อแกง	ถ่านไฟเก่า
เล็กพริกขี้หนู	สิ้นญาติขาดอืด
หัวกะทิ	หัวเดียวกระเทียมลีบ

ก้นหม้อยังไม่ทันดำ	สากเปื่อยอันเรื้อรบ
ผักชีโรยหน้า	ฆ่าควายเสียดายพริก
มะนาวไม่มีน้ำ	แหล่หม่มกะปิ
น้ำร้อนปลาเป็นน้ำเย็นปลาตาย	ปลาหมอตายเพราะปาก
ปลาตักน้ำตัวใหญ่	เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง

จากสำนวนที่นำมาศึกษา พบว่า อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบอาหารซึ่งปรากฏอยู่ในสำนวน แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

- **อุปกรณ์ที่ใช้ให้ความร้อน** เช่น เตาถ่าน ปรากฏอยู่ในสำนวน ไม่เอาถ่าน ถ่านเก่าไฟไหม้
- **อุปกรณ์ที่ใช้ในการหุงต้ม** เช่น ก้นหม้อยังไม่ทันดำ ไม่รู้จักหม้อข้าวหม้อแกง
- **อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาหารสด** เช่น มือถือสากปากถือศีล สากเปื่อยอันเรื้อรบ

สันนิษฐานได้ว่า

และในส่วนของวัตถุดิบที่นำมาทำอาหารก็สามารถแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็นประเภทดังนี้

- **ผักและผลไม้** เช่น มือเป็นผักถั่ว ถั่วถั่วจะสุกกากก็ไหม้ เล็กพริกชี้หู มะนาวไม่มีน้ำ
- **เครื่องปรุงและสมุนไพร** เช่น ขิงก็ราข่าก็แรง ถึงพริกถึงขิง ขมิ้นกับปูน หัวเดียวกระเทียมลีบ

พืชมงคลเกลื้อ หัวกะทิ ผักชีโรยหน้า แหล่หม่มกะปิ

- **เนื้อสัตว์** เช่น ข้าวใหม่ปลามัน ปลาหมอตายเพราะปาก เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง

สำหรับสำนวนที่เกี่ยวกับปลานั้น ค่อนข้างพบเป็นจำนวนมาก เนื่องจากอาหารของคนไทยมักเน้นปลาเป็นหลัก จนมีบันทึกไว้ในหลักศิลาจารึกด้วยข้อความว่า “กรุงสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” และยังมีบันทึกไว้ในจดหมายเหตุของนายแฟรงค์ วินเซนต์ (Hongwivat, T., 2002:117) ไว้ว่า “คนไทยดูเหมือนจะใช้เวลากว่าครึ่งหนึ่งของชีวิตเขาในน้ำ อันเป็นที่ ๆ เขาได้อาหารหลัก คือ ปลา” สำนวนที่ปรากฏจึงกล่าวถึงลักษณะของปลา หรือธรรมชาติของปลาเป็นสำคัญ เช่น น้ำร้อนปลาเป็นน้ำเย็นปลาตาย ปลาตักน้ำตัวใหญ่ ปลาหมอตายเพราะปาก เกลียดตัวกินไข่เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง เป็นต้น

จากสำนวนที่กล่าวมา ทำให้เราทราบว่าคนไทยส่วนใหญ่รับประทานอาหารรสจัด อาหารไทยจึงประกอบไปด้วยเครื่องแกงเช่น กะปิ หรือสมุนไพรที่มาจากพืชผักสวนครัวที่ประกอบเอง เช่น พริก ขิง ข่า ถั่ว งา ผักชี มะนาว เป็นต้น ในบางครั้งการนำพืชผักมาใช้แทนความร้อนหรืออุปนิสัยใจคอที่แสดงถึงความใจร้อน ก็เพราะในความเป็นจริงนั้น เช่น

- **ขิงก็ราข่าก็แรง** สำนวนนี้หมายถึง ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน ต่างฝ่ายต่างอารมณ์ร้อนพอ ๆ กัน ทั้งขิงและข่ามีกลิ่นและรสจัดสามารถใช้ดับกลิ่นคาวของเนื้อสัตว์และอาหารชนิดอื่นได้ และยังสามารถต้านทานกลิ่นและรสของกันและกันได้ด้วย
- **ถึงพริกถึงขิง** สำนวนนี้แปลว่า การแสดงถึงความดุเดือด ดุเดือดเผ็ดมัน เผ็ดร้อนรุนแรง พริกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในอาหารไทย ทำให้เครื่องแกงมีรสจัดและเผ็ดรุนแรงถูกปากของคนไทย

- **ผักชี**โรยหน้า จำนวนนี้แปลว่า การทำความดีเพียงผิวเผิน ไม่ได้ทำอย่างจริงจังเป็นประจำ หรือสม่ำเสมอ จะทำดีเฉพาะหน้าหรือเวลามีคนมาตรวจ มาเยี่ยมเมื่อปรุงอาหารเสร็จมักนิยมนำใบผักชีมาโรยหน้าเพื่อความสวยงาม จึงทำให้เกิดสำนวนผักชีโรยหน้าขึ้น ที่เปรียบเปรยในทำนองที่ทำดีแค่เพียงต่อหน้าเท่านั้น

2) วิธีการปรุงอาหาร มีสำนวนที่ใช้แทนจำนวน 3 สำนวน ดังนี้

สุกเอาเผากิน หุงข้าวประชดหมาปั้งปลาประชดแมว	ดองเปรี้ยวดองเค็ม
--	-------------------

จากสำนวนพบว่าการปรุงอาหารของไทยเรานั้นมีหลากหลายวิธีที่ทำให้อาหารที่ปรุงมีรสชาติและลักษณะแตกต่างกัน เช่น

- **สุกเอาเผากิน** จำนวนนี้แปลว่า ทำลวก ๆ ทำเอาง่าย ๆ เร็ว ๆ ไม่มีความประณีตหรือพิถีพิถัน มีการนำคำว่า เผา ที่มีลักษณะของการเป็นการทำให้สุกโดยการที่ใช้ไฟแรง โดยวางของที่จะเผาลงบนไฟพลิกกลับไปกลับมา ให้สุกทั้งด้านนอกและด้านใน มาใช้ในลักษณะของการรีบเร่งทำอาหารให้พอรับประทานได้

- **ดองเปรี้ยวดองเค็ม** จำนวนนี้แปลว่า คร่ำเคร่งกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนไม่มีเวลาไปไหน จำนวนนี้มาจากคำว่า ดอง ที่มีลักษณะการดองผักหรือผลไม้ที่ต้องแช่ทิ้งไว้ทั้งวันทั้งคืน เป็นการเปรียบเทียบกับคนที่ทำอะไรเป็นเวลานาน ๆ

- **หุงข้าวประชดหมาปั้งปลาประชดแมว** จำนวนนี้แปลว่า การทำประชดประชัน แต่คนถูกประชดไม่ได้รู้สึกสำนึกหรือเดือดร้อนอะไร กลับกลายเป็นว่าคนทำประชดเสียผลประโยชน์มากขึ้น มีการนำคำว่า หุง ที่หมายถึง การทำให้อาหารสุกด้วยวิธีต้มหรือเคี่ยว กับ ปั้ง ซึ่งมีความหมายถึง นำอาหารที่ต้องการทำให้สุกวางลงบนตะแกรงเหล็กสำหรับปั้งบนเตาถ่านที่มีความร้อนไม่มาก ปั้งกลับไปกลับมาในระยะเวลาสั้น ๆ วิธีนี้มักใช้กับอาหารแห้ง

3) ประเภทหรือชนิดของอาหาร การนำอาหารมาใช้ในสำนวนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของอาหารชนิดนั้น ๆ เช่น น้ำพริกที่เป็นอาหารสำคัญของคนไทย หรืออาหารที่เป็นขนมหวานซึ่งอาหารไทยมีขนมหวานอยู่หลากหลายชนิดและแต่ละชนิดต่างมีวิธีการทำที่ประณีตบรรจงอย่างยิ่ง มีสำนวนที่ใช้แทนจำนวน 5 สำนวน ดังนี้

เออออห่อหมก ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ ขนมพอสมน้ำยา	ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก น้ำพริกถ้วยเก่า
---	--

- **เออออห่อหมก** จำนวนนี้ หมายถึง การรับคำหรือตกลงเป็นอย่างดี คำว่า ห่อหมก ในที่นี้มาจากสิ่งที่อยู่ในชั้นหมากในงานวันสุกดิบ คือวันก่อนฤกษ์แต่งงาน ตามประเพณีไทยฝ่ายชายจะต้องจัดผ้าไหว้และขันหมากไปบ้านเจ้าสาว ขันหมากมี 2 อย่างเรียกว่า ขันหมากเอกที่ใส่ข้าวสาร หมากพลู เตียบ หมูต้ม ห่อหมก และขนมจีน กับอีกอย่างหนึ่งคือขันหมากเลว อันประกอบไปด้วย ขนมกับลูกไม้ต่าง ๆ ซึ่งห่อหมกเป็นอาหารที่ขาดในขันหมากเอกไม่ได้ จึงกลายเป็นสำนวนที่หมายถึงผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายตกลงกันด้วยดี

- ละเลง**ขนมเบื้อง**ด้วยปาก สำนวนนี้ หมายถึง ผู้ที่พูดว่าทำสิ่งนั้น ๆ ได้โดยง่าย แต่พอเวลาทำจริงกับทำไม่ได้อย่างที่พูดไว้ สาเหตุที่นำขนมเบื้องมาเปรียบเปรยเพราะ หากดูผิว ๆ เหมือนกับการทำขนมเบื้องนั้นไม่ยากแต่ที่จริงแล้วต้องใช้ความชำนาญในการทำอย่างมากโดยเฉพาะขั้นตอนการละเลงแป้งบนกะทะให้เป็นแผ่น หากไม่ชำนาญจริงแผ่นแป้งจะบางไม่เท่ากัน

- ดำน้**้ำพริก**ละลายแม่น้ำ หมายถึง การกระทำที่มีการลงทุนลงแรงไปจำนวนมากแต่ผลลัพธ์ที่ได้กลับมามีผลเล็กน้อยมากหรือแทบไม่มีประโยชน์ใด ๆ ซึ่งเป็นเปรียบเทียบว่าหากดำน้้ำพริกจำนวนหนึ่งที่เหมาะสมกับปริมาณของน้ำในหม้อแกงก็จะทำให้มีรสชาติอร่อย แต่หากนำน้ำ้ำพริกไปละลายในแม่น้ำที่กว้างใหญ่ ไม่สามารถที่จะทำให้แม่น้ำมีรสชาติใด ๆ เปลี่ยนไปได้ เสียของโดยเปล่าประโยชน์

- **น้ำพริก**ถ้วยเก่า ที่เป็นการเปรียบเทียบน้ำพริกเหมือนกับภรรยาคู่ทุกข์คู่ยาก ที่อยู่ด้วยกันมาเป็นระยะเวลานาน จากสำนวนทั้งสองสำนวนที่เกี่ยวกับน้ำพริก แสดงให้เห็นว่าคนไทยชอบทานน้ำพริก และถือว่าเป็นอาหารที่ต้องมีประจำมือในทุกครัวเรือน เพราะสามารถนำไปคลุกข้าวหรือรับประทานกับผักสดก็ได้

4) อากัปกิริยาของมนุษย์ มีสำนวนที่ใช้แทนจำนวน 6 สำนวน ดังนี้

ซุบมือเปิบ	ทูปหม้อข้าว
เกลือกจิ้มเกลือก	เข็นครกขึ้นภูเขา
ซิมกลาง	ตำข้าวสารกรอกหม้อ

สำนวนที่ยกตัวอย่างมานั้นมักใช้คำที่แสดงอากัปกิริยาของมนุษย์ที่ถ่ายทอดความเข้าใจ และสื่อให้เห็นภาพที่ต้องการใช้สำนวนนั้นเปรียบเทียบได้อย่างชัดเจน เช่น

ซุบมือเปิบ	ซุบ	หมายถึง การจุ่มสิ่งใดในของเหลวซึ่งในที่นี้หมายถึงมือ
	เปิบ	หมายถึง ใช้ปลายนิ้วขยำข้าวใส่ปากตนเอง
ทูปหม้อข้าว	ทูป	หมายถึง ใช้ของแข็งฟาดลงไปยังสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้แตก
เกลือกจิ้มเกลือก	จิ้ม	หมายถึง จุ่มหรือจุ่ม สำนวนนี้หมายถึงการไม่ยอมเสียเปรียบ
เข็นครกขึ้นภูเขา	เข็น	หมายถึง พยายามผลักดันไปข้างหน้า
ซิมกลาง	ซิม	หมายถึง ซิมให้รู้รส สำนวนนี้แปลว่า การหยั่งดูท่าทีหรือเหตุการณ์
ตำข้าวสารกรอกหม้อ	ตำ	หมายถึง ทิ่มลงไปแรง ๆ ให้ละเอียด
	กรอก	หมายถึง การเทสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปในภาชนะปากแคบ

สำนวนเหล่านี้หมายถึง การทำงานแบบพอกินพอใช้ ทำให้เสร็จไปครั้งหนึ่ง ๆ ทำให้พ้น ๆ ไปแต่ละวันโดยไม่คิดถึงวันข้างหน้า

II. แบ่งสำนวนไทยในแนวของการออกเสียง

หากเราจะแบ่งสำนวนไทยในแนวของการออกเสียง เราก็ยังสามารถแบ่งลักษณะของสำนวนไทยออกได้แบบประเภทมีเสียงสัมผัสคล้องจองกันและแบบไม่มีเสียงสัมผัส (Borriraklert, W., 1994 : 62) จากสำนวนที่นำมาศึกษา จึงสามารถแบ่งสำนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับอาหารออกได้ ดังนี้

1. ประเภทมีเสียงสัมผัส

ก. 4 คำสัมผัส เช่น เออออห่อหมก สุกเอาเผากิน สันญาติดาได้อีโต้ ข้าวเหลือเกลืออิม

ข. 6-7 คำสัมผัส เช่น มือถือสาปากถือศีล ชิงกีร์ช่าก็แรง

ค. 8-9 คำสัมผัส เช่น หุงข้าวประคตหมาปึงปลาประคตแมว

2. ประเภทไม่มีเสียงสัมผัส

ก. 2 คำเรียงกัน เช่น ชิมलग หั่วกะทิ เป็นต้น

ข. 3 คำเรียงกัน เช่น ขม้นกับปูน ไม่เอาถ่าน เป็นต้น

ค. 4 คำเรียงกัน เช่น ร่วนเป็นไข่เค็ม มือเป็นฝักกล้วย ชีป่อยปลาแห้ง เป็นต้น

ง. 5 คำเรียงกัน เช่น ไม่รู้จักข้าวหม้อแกงหม้อ หัวเดียวกระเทียมลีบ ตำข้าวสารกรอกหม้อ เป็นต้น

จ. 6-7 คำเรียงกัน เช่น กว่าจะสุกกาก็ไหม้ ตำน้าพริกละลายแม่น้ำ เป็นต้น

ซึ่งส่วนใหญ่แล้วลักษณะของสำนวนไทยที่มีเสียงสัมผัสกันมักมีการใช้คำที่มีความหมายตรงกันข้ามกันมาประกอบกัน เช่น กว่าจะสุกกาก็**ไหม้** ชิงกีร์ช่าก็**แรง** รา แปลว่า น้อยลงหรืออ่อนลง ซึ่งมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า แรง หรือมีการนำคำมาซ้ำกันเพื่อให้จำง่ายและเพี้ยนย้าความหมายนั้น ๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น สำนวน หุงข้าว**ประคต**หมาปึงปลา**ประคต**แมว ถึง**พริกถึง**ชิง มือ**ถือ**สาปาก**ถือ**ศีล ไม่รู้จัก**หม้อ**ข้าว**หม้อ**แกง เป็นต้น

ความหมายของคำกับอาหารในบริบทของสำนวน

วรรณ แก้วแพรง (as cited in Choonhasee, W., 2003 : 226) ได้กล่าวไว้ว่า ความหมายของคำไม่คงที่เพราะเมื่ออยู่ตามลำพังจะมีความหมายอย่างหนึ่ง แต่เมื่อเข้าประโยคแล้วความหมายของคำเปลี่ยนไป ความหมายของคำเป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิดที่มีความหมายหลายประการ ดังนี้

1. ความหมายโดยตรง เป็นความหมายตามปกติของคำ ความหมายตรงตัว
2. ความหมายเชิงอุปมา เป็นความหมายเชิงเปรียบเทียบสำหรับสิ่งหนึ่งไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง
3. ความหมายแฝง เป็นความหมายย่อยที่เร้นอยู่ในความหมายใหญ่ เพื่อบอกลักษณะบางอย่าง ความหมายแฝงจึงเป็นความหมายเงา ๆ มักแฝงอยู่ในคำกริยาและคำขยาย
4. ความหมายตามบริบท เป็นความหมายของคำที่ขึ้นอยู่กับความหมายในประโยค
5. ความหมายจิตประหวัด คือ ความหมายที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ ความรู้สึก ทัศนคติ ของแต่ละคน

ซึ่งจากที่ศึกษา คำที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกินที่ปรากฏอยู่ในสำนวนของไทยส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในลักษณะของการใช้ความหมายโดยตรง ความหมายเชิงอุปมา และความหมายจิตประหวัด มากที่สุด ดังจะยกตัวอย่างประกอบ คือ

1. สำนวนที่มีการใช้ความหมายโดยตรง เห็นได้จากสำนวน กว่าถ้าจะสุกงาก็ไหม้ เออออห่อหมก มือเป็นฝักถั่ว ไม่แน่เหมือนแซ่แป้ง ข้าวเหลือเกลืออิม ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก เล็กพริกขี้หนู เป็นต้น
2. สำนวนที่มีการใช้ที่มีความหมายเชิงอุปมา ซึ่งเป็นลักษณะที่คนไทยมีการนำอาหารไปเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ ที่มุ่งจะกล่าวถึง เช่น

ข้าวใหม่ปลามัน ข้าวใหม่กับปลามัน มักหมายถึง คู่หนุ่มสาวที่เพิ่งแต่งงานใหม่

ร่วนเป็นไข่เค็ม ที่นำลักษณะของไข่เค็มที่ร่วน คือ มีลักษณะที่เป็นก้อนไม่เหนียว แตกละเอียดง่ายมาเปรียบกับไข่เค็มที่มีลักษณะไม่ค่อยมีคุณภาพเพราะไข่แดงไม่มีความเหนียว รับประทานไม่อร่อย แต่ในสำนวนกลับหมายถึง การหัวเราะไม่ยอมหยุด

หัวเดียวกระเทียมลีบ ซึ่งนำกระเทียมมาเปรียบเป็นคนที่ไม่มีความเฉลียวฉลาดเพราะกระเทียมที่ดีจะต้องมีลักษณะหลายกลีบและแต่ละกลีบต้องมีเนื้อไม่ลีบหรือฝ่อ

หัวกะทิ ซึ่งนำกะทิมาเปรียบถึง คนที่เก่งมากหรือดีเด่นเป็นพิเศษกว่าคนอื่น ๆ เพราะคั้นมาแต่เฉพาะยอดเท่านั้น

ซิปล่อยปลาแห้ง หมายถึง การกระทำที่เสแสร้งดูเหมือนว่าเป็นคนใจบุญ มีความเมตตากรุณาแต่จริง ๆ แล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้น ไม่มีความจริงใจ มูลเหตุที่ใช้คำว่าซิปมาเป็นตัวเปรียบเทียบเพราะซิปหมายถึงอุบาสิกที่นุ่งขาวห่มขาว โกนคิ้ว โกนผม และถือศีลซึ่งมองว่าเป็นคนใจบุญสุนทานแต่ที่แท้ไม่ได้ปล่อยปลาที่มีชีวิตกลับปล่อยปลาที่ตายไปแล้วและไม่มีประโยชน์อันใด

ขมื่นกับปูน เป็นการเปรียบคนที่ไม่ถูกกันทะเลาะกันเป็นประจำ สาเหตุที่นำขมื่นกับปูนมาใช้ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกัน เพราะเมื่อเอาขมื่นซึ่งเป็นพืชผักที่มีเหง้าสีเหลืองมาผสมกับปูนแดง (ที่ใช้กินกับหมาก) จะเกิดปฏิกิริยากลายเป็นสีแดงทันที ทำให้เราใช้ประโยชน์จากขมื่นไม่ได้ในขณะที่เดียวกันปูนแดงก็หมดฤทธิ์เช่นกัน คนสมัยก่อนจึงมองว่าขมื่นกับปูนนำมาผสมกันไม่ได้

3. สำนวนที่มีการใช้คำที่มีความหมายจิตประหวัด เช่น

ทุบหม้อข้าว คำว่า หม้อข้าว คนแต่ละคนอาจจะมีความรู้สึกตอบสนองต่อคำนี้ต่างกัน บางคนอาจตีความหมายของคำว่าหม้อข้าวหมายถึงภาชนะเพื่อใส่ข้าว แต่บางคนอาจตีความหมายหมายถึง แหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ก็ได้

นอกจากนี้ยังพบว่าในสำนวน ต้องเปรี้ยวต้องเค็ม มีการใช้คำที่มีความหมายตามบริบท เพราะคำว่าต้อง สามารถแปลความหมายได้หลายอย่างตามแต่บริบทที่ห้อยล้อมอยู่ เช่น

“แม้แต่ต้องเปรี้ยวต้องเค็มจัดเอกสารอยู่นานแล้ว งานการอย่าอื่นไม่ต้องทำกันพอดี” (คร่ำเคร่ง)

“หลายโครงการยังถูกต้องไว้ไม่ได้อนุมัติให้ดำเนินการ” (เก็บ หยุด)

“ไม่ควรทานผลไม้ต้องให้มากจนเกินไปนัก” (หมัก แะ เก็บกับน้ำส้มหรือน้ำเกลือ)

“สองตระกูลนี้ต้องกันเหนียวแน่นมานานแล้ว” (เกี่ยวข้อง การแต่งงาน)

เจตนาและการเลือกใช้สำนวน

อาจกล่าวได้ว่าสำนวนต่าง ๆ ของแต่ละชาติ เป็นเครื่องมือในการบอกเล่าความเป็นมาในอดีตได้อย่างลึกซึ้งและแม่นยำ ด้วยสาเหตุของการเกิดมาจากการสั่งสมประสบการณ์อันยาวนานมาของบรรพบุรุษรุ่นแล้วรุ่นเล่า และถ่ายทอดออกมาเป็นถ้อยคำที่มีเนื้อความสละสลวยงดงาม กินใจด้วยน้ำเสียงที่ให้อารมณ์และความรู้สึกที่แตกต่างกัน อาจจะมีทั้งการเปรียบเปรย การเยาะเย้ย การห้ามปราม ตักเตือน ชี้แนะ และสั่งสอน

เนื่องจากสำนวนส่วนใหญ่เป็นการกล่าวอย่างมีชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา บางครั้งคนฟังอาจไม่เข้าใจได้ทันที ต้องคิดพิจารณาใคร่ครวญจึงจะเข้าใจ หรือบางทีคิดแล้วเข้าใจเป็นอย่างอื่นก็ได้หรือไม่เข้าใจเอาเลยก็ได้ ดังนั้นการนำเอาอาหารหรืออุปกรณ์การทำอาหารมาใช้ในสำนวนที่กล่าวมาแล้วจึงมีนัยยะแฝงอยู่และต้องพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนว่ากล่าวถึงอะไร หมายถึงสิ่งใด และมีจุดประสงค์เช่นไรในการใช้สำนวนนั้น ๆ ผู้เขียนจึงสามารถแบ่งลักษณะการใช้สำนวนที่เกี่ยวข้องกับอาหารตามเจตนาในการเลือกใช้ได้เป็น 5 ลักษณะดังนี้

1. แสดงถึงการตำหนิ

อันที่จริงแล้ว การตำหนิถือว่าการซ่อนพลังเชิงบวกไว้ไม่น้อย เพราะการตำหนิจะช่วยไม่ให้เกิดการทำความผิดซ้ำอีก การตำหนิถ้ามีการเลือกใช้ถ้อยคำที่ไม่ทำร้ายจิตใจคนฟังจนเกิดไปก็นำมาสู่ผลดีเปรียบเสมือนสำนวนของไทยที่ใช้ภูมิปัญญาคิดสร้างถ้อยคำนำมาเปรียบเทียบกับวิธีการอันแยบคาย โดยใช้สิ่งของที่พบเห็นในครัวหรืออาหารหารกินมาใช้ให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน และง่ายต่อการจดจำ เช่น มือถือสากปากถือศีล ไม่เอาถ่าน ซิปลอยปลาแห้ง สุกเอาเผากิน ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก ชุบมือเปิบ ตำข้าวสารกรอกหม้อ ดังจะขออธิบายความหมายของบางสำนวน ดังนี้

মনোমনি หมายถึง พุดเสียงแข็งกระด้างไม่ไพเราะ เป็นคำพูดที่แสดงความไม่พอใจ หรือพูดอย่างเสียไม่ได้ สำนวนนี้มาจากমনาที่บิบบแล้วไม่มีน้ำมาเปรียบเทียบ

ไม่เอาถ่าน หมายถึง บุคคลที่เหลวไหลไม่เอาใจใส่ในการทำตัวให้ดี ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การงานอาชีพหรือความประพฤติ ไม่ทำตัวให้เป็นหลักเป็นฐาน สำนวนนี้มาจากวิธีการตั้งเตาถลุงแร่ บางคนสันนิษฐานว่า สิ่งที่ไม่เอาถ่านคือเหล็ก ในการถลุงเหล็กใช้ถ่านเป็นเชื้อเพลิง ถ่านจะปล่อยคาร์บอนออกมาในเตาเผาและเข้าไปผสมอยู่ในเนื้อเหล็ก เหล็กที่มีคาร์บอนหรือถ่านเข้าไปปนอยู่ในเนื้อในปริมาณที่เหมาะสมหลังจากการถลุง เป็นเหล็กที่มีคุณภาพดี ส่วนเหล็กที่ไม่มีถ่านผสมอยู่ด้วย เป็นเหล็กคุณภาพต่ำกว่า เป็นเหล็กไม่เอาถ่าน

ชุบมือเปิบ หมายถึง คนที่ฉวยโอกาส เองานที่ผู้อื่นทำเสร็จด้วยความยากลำบากมาเป็นประโยชน์ต่อตนเองโดยไม่ได้ทำอะไรมาก่อนเลย มาจากการรับประทานข้าวที่คนไทยสมัยก่อนจะเอามือชุบน้ำให้เปียกก่อนแล้วจึงเปิบด้วยมือ สำนวนนี้มาจากการทำอาหารไทยที่ทุกคนต้องมีหน้าที่แบ่งกันทำ ใครที่ไม่ช่วยแต่พอถึงเวลากินก็เข้ามากินเลยจึงนำอาการดังกล่าวมาเปรียบเทียบ

2. ว่ากล่าวสั่งสอนตักเตือน

คนไทยเรามีวิธีการสอนบุตรหลานด้วยการใช้สำนวนมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งเนื้อหาที่สอนอาจจะสอนด้วยวิธีการเปรียบเทียบ สอนโดยการยกตัวอย่างสิ่งที่ดี และไม่ติมาเป็นข้อคิด การสอนด้วยวิธีการนี้แสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดของคนไทยที่ไม่สอนหรือว่ากล่าวแบบตรงไปตรงมา แต่กลับใช้วิธีสอนในเชิงเปรียบเทียบให้ผู้รับสารได้คิดพิจารณาเรื่องสามารถจินตนาการเห็นภาพและเข้าใจสิ่งที่สอนชัดเจนขึ้นและยังทำให้ผู้รับสารไม่รู้สีกว่ากำลังถูกตำหนิหรือสั่งสอนด้วย สำนวนที่เกี่ยวกับอาหารและมีลักษณะของการว่ากล่าวสั่งสอนและตักเตือน ได้แก่ พิมเสนแลกลือ ตำนน้ำพริกละลายแม่น้ำ ทูบหม้อข้าว กลิ้งครกขึ้นภูเขา ดังจะขออธิบายความหมายของบางสำนวน ดังนี้

พิมเสนแลกลือ เป็นสำนวนที่มุ่งตักเตือนมิให้ลงมือไปทำอะไรที่ต่ำกว่า ฐานะที่ต่างกันไม่คู่ควรที่จะทำร่วมกัน เปรียบเปรยถึง พิมเสนซึ่งมีราคาแพงกว่ากลือ แต่กลือนั้นมีราคาถูกกว่ามาก หากนำพิมเสนไปแลกลือแล้วมีแต่จะขาดทุน

ทูบหม้อข้าว หมายถึง การทำลายอาชีพหรือสิ่งที่เอื้อผลประโยชน์ในการประกอบอาชีพของตนเองเป็นประจำให้สูญเสียไป สำนวนนี้มีการเอาหม้อข้าวมาเปรียบ เพราะในสมัยก่อนหม้อข้าวจะใช้ได้ทั้งการหุงข้าวและเป็นภาชนะเก็บข้าวให้อุ่น ๆ ได้ หากหม้อข้าวแตกก็จะมีทั้งอุปสรรคในการหุงข้าวและเก็บข้าวไว้รับประทานในมือต่อไป

กลิ้งครกขึ้นภูเขา เป็นสำนวนที่สั่งสอนกันมาแต่โบราณ หมายถึงการทำอะไรที่ยาก ปฏิบัติยากจนกว่าจะสำเร็จต้องใช้ความมุมานะพยายามบากบั่นอย่างเต็มที่

3. แสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

สำนวนอาจช่วยสะท้อนเรื่องต่าง ๆ ของคนไทยโบราณได้ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ค่านิยม เช่น ข้าวเหลือเกลืออืม ข้าวใหม่ปลามัน ขมื่นกับปูน ถึงพริกถึงขิง ถ่านไฟเก่า สิ้นญาติขาดอิไต้ หัวเดียวกระเทียมลีบ ดองเปรี้ยวดองเค็ม เออออห่อหมก ดังจะขออธิบายความหมายของบางสำนวน ดังนี้

ข้าวเหลือเกลืออืม หมายถึงมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ที่มาของสำนวนนี้ทำให้เราทราบถึงภาวะที่บ้านเมืองบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร คนไทยกินข้าวเป็นอาหารหลัก และมีอาชีพทำนา บางพื้นที่ของประเทศไทยมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์มาก สามารถทำนาได้มากกว่าปีละ 1 ครั้ง ทำให้มีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์เมื่อข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ มีจำนวนมากเหลือกินเหลือใช้ จึงพูดว่า ข้าวเหลือ ส่วนเกลือนั้นเป็นเครื่องปรุงรสอาหารที่สำคัญ และเป็นส่วนประกอบสำคัญในการถนอมอาหารของคนสมัยก่อน

ข้าวใหม่ปลามัน หมายถึง อะไรที่เป็นของใหม่ก็ถือว่าดี นิยมเรียกช่วงเวลาที่มีภริยาเพิ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ ว่า ระยะข้าวใหม่ปลามัน สำนวนนี้ทำให้เห็นวิถีการเกษตรของคนไทยสมัยก่อน ข้าวใหม่จะหมายถึงข้าวที่เก็บเกี่ยวมาตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม ส่วนข้าวเก่าจะหมายถึงข้าวที่เกี่ยวตั้งแต่เดือนเมษายนเป็นต้นไป ซึ่งข้าวใหม่จะหอมมันและหุงแล้วมียางมากกว่า ส่วนปลาที่ตีมีมันมากกินอร่อยคือ

ตั้งแต่เดือนธันวาคมจนถึงเดือนเมษายน คนไทยจึงเอาทั้งข้าวทั้งปลาซึ่งเป็นอาหารสำคัญมาปรุงรวมกันเป็นสำนวนดังกล่าว

ถ่านไฟเก่า หมายถึง ผู้หญิงที่เคยเป็นภรรยาหรือเคยได้เสียกับผู้ชายมาแล้ว เมื่อแยกย้ายกันไปเมื่อมีโอกาสกลับมาพบกันอีก ก็จะสามารถสานสัมพันธ์ได้รวดเร็วมากขึ้น อุปมาเหมือนถ่านที่เคยติดไปแล้วมอดหรือดับ เมื่อต้องเอามาใช้อีกจะติดไฟได้ง่ายเร็วกว่าถ่านใหม่ ๆ

4. แสดงความชื่นชมกับสิ่งต่าง ๆ เล็กพริกขี้หนู หัวกะทิ มือเป็นฝักถั่ว ดังจะขออธิบายความหมายของบางสำนวน ดังนี้

มือเป็นฝักถั่ว หมายถึง มือที่อ่อนนุ่มใช้ในลักษณะของการไหว้ที่นอบน้อมไปทุกแห่งไม่เคยขาด

เล็กพริกขี้หนู หมายถึง ตัวเล็กแต่ไม่ธรรมดา แต่มีความสามารถมาก เปรียบได้กับพริกขี้หนูของไทยที่เม็ดไม่ใหญ่มาก แต่มีรสชาติเผ็ดร้อนมากกว่าพริกชนิดอื่น ๆ

หัวกะทิ หมายถึง ชั้นเลิศ ชั้นยอด คัดมาอย่างดีที่สุดไม่มีใครเทียบได้ มูลเหตุของสำนวนนี้ คือเวลาทำอาหารไทยมีหลายชนิดที่ต้องใช้น้ำกะทิ และกะทิชั้นหอมและมีมันมาก จะได้จากการคั้นมะพร้าวแก่ครั้งแรก ส่วนในครั้งต่อ ๆ มาเราจะเรียกว่าหางกะทิ เพราะมีความมันน้อยกว่าและน้ำกะทิจะใสกว่า

5. เป็นการกล่าวประชดประชัน

การพูดประชด หมายถึง การแกล้งพูดให้เกินควรหรือพูดแตกดันเพราะความไม่พอใจ การพูดอย่างตรงไปตรงมาอาจทำให้เกิดความไม่พอใจกับอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้น การคิดสำนวนขึ้นและมีวัตถุประสงค์ในการกล่าวประชดประชันจะช่วยลดความรุนแรงลงได้ แต่หากอีกฝ่ายไม่ทันคิดพิจารณาตีความสำนวนก็อาจจะไม่เข้าใจว่ามีความหมายหมายถึงอะไร สำนวนที่มีการกล่าวกระทบกระเทียบ ได้แก่ กว่าถั่วจะสุกกากี้ไหม้ ชิงกีร์ร่าข้าก็แรง ไม่แนเหมือนแซ่แป้ง เกลือจิ้มเกลือ หม่อมกะปิ หุงข้าวประชดหมาปิ้งปลาประชดแมว ดังจะขออธิบายความหมายของบางสำนวน ดังนี้

กว่าถั่วจะสุกกากี้ไหม้ หมายถึง ลักษณะของการทำงานที่มีความล่งเลใจ ทำให้แก้ไขปัญหาคิดไม่ทันท่วงทีเมื่อใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องเสียอีกอย่างหนึ่งไป สาเหตุที่นำเอาถั่วกับงามาเปรียบเทียบ เพราะถั่วจะสุกง่ายกว่างาหากเอาถั่วกับงามาคว่ำพร้อมกัน กว่าจะคว่ำจนถั่วสุก งาก็คงไหม้หมดไปก่อน

ไม่แนไม่แซ่แป้ง มีความหมายว่า ทำแน เอาน้ำ สำนวนนี้เอาน้ำมาเปรียบเพราะอาหารไทยหลายอย่างมีการนำแป้งมาใช้ และต้องเอาน้ำมาแช่แป้งไว้ก่อน ดังนั้น ถ้าผู้ทำอาหารนำแป้งมาแช่ก็ต้องทำอย่างจริงจัง มิฉะนั้นจะไม่สามารถเก็บแป้งไปใช้ได้ในวันอื่น ๆ

หม่อมกะปิ เป็นสำนวน หมายถึง หญิงไทยที่แต่งตัวแบบฝรั่ง แต่ดูรู้มรั้ม ไม่เหมาะกับตัว การเอากะปิมาใช้ในสำนวนนี้อาจเนื่องมาจากสีของกะปิซึ่งเป็นสีคล้ำ ๆ เปรียบกับคนไทยสมัยก่อนที่มีผิวสองสีไม่ขาวซีดแบบชาวต่างชาติ ดังนั้น เมื่อคนไทยแต่งตัวแบบคนต่างชาติอาจดูไม่ใคร่เหมาะเท่าไร

อภิปรายสรุป

โดยสรุปแล้ว สำนวนไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับอาหารล้วนแต่เอาภูมิปัญญาไทยในด้านต่าง ๆ โดยผู้เขียนสามารถแบ่งลักษณะสำนวนที่เกี่ยวกับอาหารตามภูมิปัญญาไทยในการประกอบอาหารซึ่งยังไม่มีผู้ใดจำแนกไว้ออกได้เป็น 4 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ อุปกรณ์หรือวัตถุดิบเกี่ยวกับการปรุงอาหาร วิธีการปรุงอาหาร ประเภทหรือชนิดของอาหาร และอากัปกริยาอาการของมนุษย์ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่า อาหารและวิธีประกอบอาหารต่าง ๆ มีการนำมาใช้สร้างสำนวนโดยมีเจตนาในการใช้ที่แตกต่างกันไปตามสภาวะการณ์ เช่น การตำหนิ การตักเตือน การแสดงความคิดเห็น การชื่นชมหรือการประชดประชัน

นอกจากนี้หากเราแบ่งสำนวนไทยออกตามลักษณะของการออกเสียง จะสามารถแบ่งลักษณะของสำนวนไทยออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทมีเสียงสัมผัส กับประเภทไม่มีเสียงสัมผัส ซึ่งส่วนใหญ่แล้วลักษณะของสำนวนไทยที่มีเสียงสัมผัสมักใช้คำที่มีความหมายตรงข้ามกัน ความหมายข้ามกันมาประกอบเป็นสำนวน โดยความหมายของสำนวนที่นำมาใช้เกี่ยวกับอาหารก็จะเห็นเด่นชัดในลักษณะของการใช้ความหมายโดยตรง ความหมายเชิงอุปมา และความหมายจิตประหวัดมากที่สุด

สำนวนไทยที่มีมาแต่เดิมเมื่อดำเนินมาจนถึงยุคปัจจุบันซึ่งสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนก็แตกต่างไปจากเดิม กอปรกับมีเทคโนโลยีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย รวมไปถึงการใช้ถ้อยคำที่ใช้ในภาษาด้วย จึงมีผลทำให้รูปสำนวนแบบเดิมอาจทำให้คนรุ่นใหม่ไม่คุ้นชินกับคำศัพท์หลายคนกลางแคลงใจและสงสัยในถ้อยคำต่าง ๆ หรืออาจไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวของคนรุ่นเก่าก่อนว่าไม่เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป บ้างก็อาจมีการตีความหมายขึ้นใหม่หรือปรับเปลี่ยนถ้อยคำให้ดูรื่นหูเข้ากับคนรุ่นใหม่มากกว่าเดิม ทั้งนี้การที่สำนวนต่าง ๆ มีการใช้น้อยลงหรือไม่ใช้แล้ว เช่น สำนวน ข้าวเหลือเกลือกอ้ม ลิ่นญาติขาดอิด ได้ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว หากได้ศึกษาภูมิหลังของสำนวนจะพบว่าสำนวนที่ใช้กันมานานมีความเป็นจริงเสมอ ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับเวลาที่ผ่านไปเลย แต่เนื่องจากสังคมเปลี่ยนแปลง คนในสังคมไม่ค่อยได้สัมผัสใกล้ชิดกับคำที่ปรากฏในสำนวนนั้น อาจด้วยสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่ไม่เคยเห็นหรือไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อน ดังนั้น เมื่อคนรุ่นใหม่พบเห็นคำเหล่านี้ทำให้ไม่เข้าใจความหมาย และเมื่อไม่เข้าใจความหมายคนรุ่นใหม่ก็จะเลี่ยงไปใช้สำนวนอื่นในการสื่อสารแทน นอกจากการเลี่ยงไปใช้สำนวนอื่นแล้ว บางครั้งยังมีการสร้างสำนวนขึ้นมาใหม่จากการนำสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ เกี่ยวกับอาหารการกินเครื่องใช้ในครัว ที่ตนพบเห็นมาสร้างให้เหมาะกับยุคของตนเองด้วย เช่น สำนวนหยิกเป็นฝอยขัดหม้อ และเป็นโจ๊ก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากคนรุ่นใหม่ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของสำนวนไทย ได้ทราบถึงภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ในการสั่งสอนอบรมบุตรหลาน อันเป็นประจักษ์พยานที่ทำให้ทราบถึงความคิดของคนยุคโบราณโดยเฉพาะการนำสิ่งของใกล้ตัวอันได้แก่ อาหารการกิน หรืออุปกรณ์ทำอาหารต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการสื่อสาร ก็จะทำให้คนรุ่นใหม่ได้รู้รากเหง้าทางด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของตนเองโดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมอาหารได้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งยังเป็นการเพิ่มคุณค่าของสำนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และยังนำไปสู่การเลือกใช้สำนวนดังกล่าวได้อย่างถูกต้องตามกาลและเทศะ

References

- Boriraklerd, Virat. *Vigaranayarnthangpasa lae WattanathamThai*. Bangkok : Bannakij Publiching. (1994).
- Chunhasri, Wachira. *A Study of Idioms in Entertainment From Thai Daily Newspaper during 1997-2001*. Thammasart University, Bangkok. (2003).
- Hongwiwat, Taweethong. *Krau-Thai*. Bangkok: Sang-dad Publiching. (2002).
- Kanchanakphan, Sanga. *SumnaunThai*. 3th ed. Thecnology promotion Association (Thailand-Japan) Bangkok: Doungkamol Publiching. (1996).
- Kongmanusorn, Vorawan. *RootounSumnounThai*. Bangkok : Aksornjarentus Publiching, 2008.
- Promsou , Kannikar and Benjasilarak, Nanta. *Gaeroi-sumrabthai*. Bangkok : Wannarak Publiching. (1999).
- Sahathai, Chaiyapan. “*Thai Idioms develope language skill for Communication*”. (2013).
- Prince of The Royal Institute . *PodchananugromThai*. Bangkok : Royal Institute, Naradhiwas University .2(1 Jan-April 2010) : 1-13
- Soraj, Sunantha. <http://kids-swu.ac.th/dspace/bitstream/123456789/1760/13/chapter4.pdf>

Nisa Buranapawang, Master of Education (Thai), Srinakarinwirot University, Lecturer, Humanity and Social Science Business Administration General Education Office, Faculty of Hospitality Industry, Dusit Thani Collage.